
HIŠNI ARHIV SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

Anja Serec Hodžar

249

IZVLEČEK

Članek predstavlja Hišni arhiv, ki se nahaja v dokumentaciji Slovenskega etnografskega muzeja. Prikaže njegovo strukturo, način urejanja, obdelave in hranjenja. Skozi sistematiko je pojasnjena tudi vsebinska struktura. Prikazana je širina informacij, ki jih nudi Hišni arhiv in možnosti uporabe pri prezentaciji, na primer na razstavah. Podrobneje so predstavljeni trije hišni arhivi.

Ključne besede: etnologija, Slovenski etnografski muzej, zgodovina, dokumentacija, hišni arhiv, kulturna dediščina

ABSTRACT

The article presents the House Archive which is part of the documentation of the Slovene Ethnographic Museum. It deals with the archive's structure, how it is arranged, processed, and preserved. Presenting the system that is used, the article explains the structure of the archive's contents. The scope of information provided by the House Archive and the options to use it, for instance, in presentations, are illustrated. Three separate House Archives are presented in detail.

Key words: ethnology, Slovene Ethnographic Museum, history, documentation, house archive, cultural heritage

Hišni arhiv

Slovenski etnografski muzej hrani obsežno zbirko "papirnatega" gradiva zbranega v t. i. Hišnem arhivu. Kriterij za hrambo v hišnem arhivu je značaj gradiva. Biti mora ali dokument in/ali rokopis in/ali družinskega ali osebnega značaja. Gre za:

- stare originalne fotografije in albume,
- pravne listine (pogodbe, razsodbe, razne pravne določbe in vloge),
- šolske zvezke, učna pisma, spričevala, diplome, plakete,
- delavske knjižice, naročniške knjižice, davčne knjižice, dninarske dnevnike, obračunske listine delavcev, obrtne liste,

- izpiske iz zemljiških knjig, situacije, načrte, zemljevide, posestne listine,
- razglednice, voščilnice, pisma,
- krstne, poročne, mrliške liste,
- rokopise pesmi, prerokb, ljudske medicine, vraževerja, osebne dnevnikne,
- vaške, župnijske, družinske kronike, življenjepise,
- razne legitimacije,
- spominske knjige,
- tiskane knjige,
- plakate,
- stensko okrasje,
- koledarje,
- stare bankovce.

Hišni arhiv je začel nastajati med drugo svetovno vojno. Po vojni so ogromno gradiva s terena prinesle terenske ekipe (Simikič 1983: 177). V sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja so ob predmetih dosti arhivskega gradiva prinesle Marija Makarovič, Ljudmila Bras in Tanja Tomažič (Sosič 2001: 218). Ob ponovni obdelavi Hišnega arhiva leta 2001 je vanj dodala material večina sedanjih kustosov Slovenskega etnografskega muzeja. Nekaj tega gradiva je še od njihovih predhodnikov, nekaj pa so ga sami prinesli s terena kasneje.

Posamezne enote (dokumenti, knjige ...) so razvrščene v fonde, ki obsegajo od ene do več kot trideset enot. Iz določenega vira (darovalca ali prodajalca) je muzej pridobil različno število enot. Če je enot veliko, so razvrščene v več fondov, če jih je manj, so v enem fondu. Hišni arhiv posamezne družine ali osebe je lahko razdeljen na 18 fondov. Fondi istega vira se imenujejo vsi enako in so razvrščeni drug za drugim. Vsak fond ima zaporedno številko, dodani pa sta črki HA, kar označuje, da gre za hišni arhiv. Fondi so v arhivu zloženi po zaporednih številkah, ne po sistematiki ali imenu fonda. Nekatere enote imajo tudi inventarno številko ali signaturo; to so enote, ki so bile prvotno zavedene kot predmeti (muzealije) ali knjižno gradivo (v glavnem različni molitveniki). Te enote se v hišnem arhivu nahajajo zato, ker so prišle v muzej kot del hišnega arhiva ali so po funkciji, ki so jo imele pri lastnikih, imele vrednost hišnega arhiva (stvari, ki spadajo v družinski "trezor"), ker gre za papirnato gradivo, pa se ga v sklopu Hišnega arhiva lahko tudi ustrezneje hrani. Nekje do številke HA 460 so fondovi večji, enote iz posameznega vira so manj razčlenjene. Kasneje smo jih bolj razčlenili, ker to omogoča natančnejše opisovanje, boljši pregled nad vsebino in lažje označevanje mer. Vsi fondovi so hranjeni v Oddelku za dokumentacijo Slovenskega etnografskega muzeja.

Dokumentacija o fondu obsega naslednje podatke:

- inventarna številka (hkrati tudi zaporedna številka pri shranjevanju),
- koda vhoda,
- signatura,
- jezik in pisava
- original ali kopija,

- vrsta fonda (za kakšen dokument gre),
- naslov (predvsem pri knjigah),
- ime fonda,
- čas nastanka fonda,
- kraj nastanka fonda,
- vsebina fonda,
- popis fonda (število listin),
- mere posameznih listin, knjig ...,
- historiat ustvarjalca fonda,
- historiat fonda,
- pridobitev,
- ohranjenost,
- prvotna ureditev,
- restavriranje,
- kopiranje,
- opombe,
- odgovorni kustos.

V ožjem smislu je hišni arhiv kopica dokumentov (osebnih, pravnih ...), ki so pri neki hiši. Obsežnejši hišni arhivi so v preteklosti nastajali na srednjih in velikih kmetijah, graščinah oz. v različnih enotah graščinskega gospodarstva (na primer gozdne gospodarstva), pri obrtnikih in v vaških skupnostih. Graščinski arhivi in arhivi vaških skupnosti se sicer ne navezujejo samo na eno družino, vendar se navezujejo na ljudi, ki so živeli v njihovi okolici oz. njihovi skupnosti ali so imeli z njimi druge stike. Posebej pomembne so bile pravne listine, ki jih je po številu največ (76 fondov, od katerih vsak vsebuje večje število listin). To so izpiski iz katastra, kupoprodajne pogodbe, potrdila o plačilu, dedne pogodbe in drugi zapuščinski akti, poročne pogodbe, zapisniki pravnih sodišču in sodbe, določila o medsosedskih odnosih, pravila vaških skupnosti in podobno. K temu so pri družinskih hišnih arhivih lahko dodani osebni dokumenti, potni listi, članske izkaznice, delavske knjižice, pa tudi zasebna pisma, fotografije, razglednice in podobno.

V primeru, da so bili s hišnim arhivom prineseni tudi drobni predmeti, so razvrščeni v ustrezne kustodiate, na primer stensko okrasje in slike v kustodiat za ljudsko umetnost, razne zbirateljske kolekcije (značke ...) v kustodiat za socialno kulturo. Vse papirno gradivo zaenkrat ostaja v hišnem arhivu, čeprav bi bilo določene knjige bolj smiselno hraniti v knjižnici, vendar bi v tem primeru bile vzete iz celote posameznega fonda. Podobno velja za koledarje, propagandni material, povezan z družbenimi dogajanjem, spominske knjige, bankovce in podobno, ki načeloma prav tako sodijo v kustodiat za socialno kulturo, a so del arhiva, ki ga je nekdo ustvaril, in z izločitvijo bi se celota lahko porušila. Ustrezna dokumentacija lahko to sicer izniči, vendar je tudi z vidika hranjenja in konservacije papirja ustrežnejše, da se te stvari nahajajo v pogojih, ki so prilagojeni shranjevanju papirja.

Vsebinsko so posamezni fondi klasificirani po etnološki sistematiki, ki jo muzej uporablja tudi za predmete. Vsak fond je uvrščen v vsa možna gesla, na katera se navezuje glede na vsebino (kar je na dokumentu zapisano) in glede na uporabo. Na primer: izpisek iz zemljiške knjige je pravna listina, zato je uvrščen pod pravo, ker pa na njem najdemo podatke o vrsti posesti (travnik, njiva, gozd ...), je uvrščen tudi pod zemljiško razdelitev, gospodarstvo, poljedelstvo. Do konca leta 2002 so bili v Hišnem arhivu SEM zbrani fondi razvrščeni pod naslednja gesla:

- **materialna kultura**

- zemljiška razdelitev,
- naselje,
- urbanizem,
- zemljevidi,
- stavbarstvo,
- notranja oprema,
- gospodarstvo,
- poljedelstvo,
- živinoreja,
- sadjarstvo,
- vinogradništvo,
- morsko ribištvo,
- obrt,
- rokodelstvo,
- čevljarstvo,
- krojaštvo,
- šiviljstvo,
- modistovstvo,
- klobučarstvo,
- frizerstvo,
- kovaštvo,
- lončarstvo,
- mizarstvo,
- pletarstvo,
- sodarstvo,
- gostinstvo,
- mlinarstvo,
- rudarstvo,
- krošnjarstvo,
- gozdarstvo,
- žagarstvo,
- prehrana,
- noša,
- ljudska noša,
- higiena,

- komunikacije in transport,
- promet,
- prevoznništvo,
- splavarstvo,
- trgovina,
- turizem,
- industrija,
- proračun,
- gospodarske razmere;

- ***socialna kultura***
 - družinsko sorodstvene zveze,
 - vzgoja,
 - prebivalstvo,
 - struktura prebivalstva,
 - krajevne in vaške skupnosti,
 - medkrajevni in interetnični odnosi,
 - manjšine,
 - izseljenstvo,
 - zdomstvo,
 - družbeno razlikovanje,
 - vrednote in moralne norme,
 - delovne skupnosti,
 - medsebojna pomoč,
 - medsebojni odnosi,
 - sosedstvo,
 - fantovske in deklishe skupnosti,
 - družbene organizacije,
 - društva,
 - združbe odraslih,
 - šege in navade,
 - letne šege,
 - šege življenjskega cikla,
 - vojaščina,
 - prireditve,
 - praznovanja,
 - prazniki,
 - politično življenje,
 - socialna gibanja,
 - pravo;

- ***duhovna kultura***
 - verovanje,

Od smetane.

- Smetana in voda gosta pomeni da človek dost vetrov v sebinca
- 2) Jekla smetane in blada pomeni vascino teh jela in sica in celga dobla.
 - 3) Črna smetana pa pomeni zapete sile med jetri in srca.
 - 4) Zelena smetana pomeni misterioz.

Od krvi

- 1) Črna gosta kri in če smrdi voda pomeni, da kri & mehurja pride.
- 2) Tli na dnu glava pomeni pri črni kri njen čajt.
- 3) Na dnu glava črna kri pomeni da pride kri & ledice.
- 4) Na dnu glava kri čista kot bi & rane telesa pomeni da e obist teče.
- 5) Na sred glava čista kri pomeni da pride od jeter in ledjajov.

Od peska

- 1) Rudec in trd pesek pomeni da je v ledici kri kamen rataba.
- 2) Bel in trd pesek na dnu glava pomeni da se je kamen v ledi združil.
- 3) Bel pesek na dnu glava pa pomeni kamen v mehurju.
- 4) Rudec in mehki pesek pa pomeni en tekoč flus.
- 5) En rudec pesek v vod pomeni vročino teh jeter kadar je brez mrlice ledic.

Natilih seme M. ab. L.

- 2) Kadar je seme gosto in smetno pomeni, da je od enega mladega človeka, kateri je ~~se~~

naturu čisto živ in od tega pride huda bolezen.

- 3) Kadar pa v vodi smetno seme slo toji pomeni seme čisto jetiko to je pri črni kri in seme žrje.

Od Mehurcov.

- 1) Kadar je dost mehurcov in se v vodi razpucijo pomeni eno staro in dolgo bolezen.
- 2) Dost mehurcov na vodi pomeni dost vetrov v človeka.
- 3) Dost in pa velikih mehurcov na vodi pomenijo bolan ledice in stekla ta mala črva.

Od jagode

- Kadar so te jagode ali iskrice pri večer glava pomeni flus v glavi.
- 3) Kadar so jagode na dnu glava pomeni da se je flus iz glave premaknil v prsi.

Od megle

- 1) Megla iz več farbe pomeni jetiko kadar na dnu glava pade.
- 2) Zelena in rumena megla pa pomeni veliko vročino jeter.

Od dlake.

- 1) Dolga dlaka rumena ali rudeca pomeni vročino ledice.
- 2) Mestna dlaka pomeni veče ledice.
- 3) Debela dlaka in gosta če se zamaje & gine pomeni zapete ledice.

- vraževerje,
- jezik,
- besedna umetnost,
- pripovedništvo,
- branje,
- likovna umetnost,
- petje,
- glasba,
- godčevstvo,
- ples,
- igra odraslih,
- otroška igra,
- prosti čas,
- izviri znanja,
- izobraževanje,
- šolstvo,
- zdravilstvo in veterina,
- zgodovinska zavest in geografsko obzorje,
- znanje o rastlinskem svetu,
- znanje o živalskem svetu,
- znanje o vremenu,
- tehnično znanje.

Po sistematiki so fondi razdeljeni glede na vsebino listin, ki so v njih. Prav zaradi različnega načina delitve posameznih arhivov na fonde pa ne moremo narediti primerjalne analize števila fondov, uvrščenih pod določeno geslo. V grobem bi lahko rekli, da je največ pravnih listin, sledijo jim dokumenti, povezani z obrtjo, gospodarstvom in verovanjem.

Kot vse drugo gradivo je treba tudi gradivo Hišnega arhiva najprej konservirati. Več fondov je potrebno tudi restavrirati. Gradivo se hrani skupaj z drugim papirnim gradivom v dokumentaciji muzeja. Za vpogled v gradivo (obiskovalcem, raziskovalcem) je predvideno njegovo skeniranje, s čimer bo omogočena zaščita pred poškodbami in krajo.

“Papirnati predmeti”

Čeprav različne listine, osebni dokumenti, fotografije in podobno v osnovi sodijo med arhivsko gradivo, lahko pogosto prevzamejo vlogo muzejskega predmeta. Listine niso samo nosilec tistih informacij, ki so na njih napisane, ampak nas, tako kot pri predmetih, zanima tudi časovni, krajevni in socialni okvir njihovega nastanka in “življenja”. Kdo jih je zapisal, za koga ali komu? Kdo jih je hranil, zakaj, kako dolgo? Kdo vse je povezan z njimi? Razsežnosti pomenov in funkcij so različne že iz števila različnih zgoraj naštetih gesel iz etnološke sistematike, pod katerimi so fondi razvrščeni.

Udine den 2. April 1858

Lieber Bruder!

Wie ich dir schon mündlich geschrieben habe, so ist es nun schriftlich
bekannt, daß ich dir eine Leinwand von
zweihundert fünfzig Gulden (d. h. gegen 150 Gulden) als
Abschiedsgeschenk in die Hand drücke, welche ich in der
selbstbestimmten Absicht dir zu geben habe, daß du sie
Nathan Jacob Urbanich gebührend besorgen, oder ein
andere Person, welche ich dir in der Absicht
selbstbestimmter Absicht und Verbot schreiben,
Angebot machen.

Es ist mir ein großes Vergnügen, dir die Leinwand
selbstbestimmter Absicht zu geben, und dir
Angebot zu machen, daß ich dir in der Absicht
selbstbestimmter Absicht zu geben, oder ein
andere Person, welche ich dir in der Absicht
selbstbestimmter Absicht und Verbot schreiben,
Angebot machen.

Es ist mir ein großes Vergnügen, dir die Leinwand
selbstbestimmter Absicht zu geben, und dir
Angebot zu machen, daß ich dir in der Absicht
selbstbestimmter Absicht zu geben, oder ein
andere Person, welche ich dir in der Absicht
selbstbestimmter Absicht und Verbot schreiben,
Angebot machen.

Deine
wärmeliebende Schwester
Maria Urbanich
aus Koper am Krain

Pogoj, da listine in fotografije uporabljamo kot predmete, je originalnost. Kopije te funkcije ne morejo opravljati. Pri fotografijah je pomembno, da gre res za družinske fotografije, ki so jih posneli sami (ne terenske fotografije raziskovalcev) in jih hranili kot družinski spomin. Prezemanju pomena, ki ga imajo predmeti, smo prilagodili obdelavo posameznih fondov. Dodali smo mere, razvrščanje po etnološki sistematiki ter obširnejši opis izvora in zgodovine fonda.

Na razstavi lahko originalne listine, dokumenti ... nastopajo kot predmeti. Kopije lahko nastopajo le kot dopolnilo k posameznim predmetom ali ponazorilo določene vsebine. Zanimivi so tisti hišni arhivi, ki so v muzej prišli skupaj s predmeti in se ponekod tudi nanašajo neposredno na predmet, za razliko od tistih, ki so navezani le na lastnike predmetov. To je še posebej pomembno, ko lahko od informatorjev dobimo le posredne podatki, na primer, ko uporabnik predmetov ni več živ in predmete v muzej dajo njegovi potomci ali dediči.

257

Z inventarizacijo v muzeju predmet postane spomenik in s tem tudi del registrirane kulturne dediščine. Zato je tudi pri sprejemanju arhivskega gradiva v muzej potrebno sistematično in načrtovano zbiranje, kar nam omogoča šele pregled nad celotno zbirko.

Obsežnejši in zanimivejši fondi

Urbančič, Staro selo pri Tolminu

Hišni arhiv družine Urbančič iz Starega sela obsega 18 fondov, v katere je razdeljenih 136 različnih listin. Vse so rokopisi, napisani v gotici ali latinici, v slovenskem, nemškem ali italijanskem jeziku, kar priča o raznolikosti uradnih in pogovornih jezikov na mejnem območju. Obsega različne pravne listine: poročila o preiskavah, zapuščinske akte, več potrdil o plačilih, poročne pogodbe, obračune, pogodbe s sosedi o uporabi zemljišč, zapisnike z obravnav na sodišču, sodbe, register zemljišč, vloge za upravne postopke, legitimacijsko izkaznico, katastrske mape, kupoprodajne pogodbe, izročilne pogodbe, pobotnice, zdravniške recepte, odlok o skrbništvu in tudi nekaj zasebnih pisem. Fondi so po etnološki sistematiki razvrščeni pod gesla pravo, družinsko sorodstvene zveze, gospodarstvo, živinoreja, zemljiška razdelitev, likovna umetnost, trgovina, verovanje ter zdravilstvo in veterina. Listine so bile zapisane v Tolminu, Kobaridu (Karfreit, Caporetto)¹, Trstu, Starem selu, Kredi (Creda), Gorici, Bovcu (Flitsch), Trnovem (Ternova), Čepovanu, Vidmu (Udine) in Braitanu. Večina listin je iz 19. stoletja, tri so iz 18. stoletja – najstarejša iz leta 1755 – in dve iz 20. stoletja – mlajša iz 1903. Hišni arhiv je s terena v Kobaridu prinesel Angelos Baš.

Listine iz 18. in 19. stoletja niso lastnoročno podpisane, ampak so ob imenih narejeni le križci, iz česar lahko sklepamo, da njihovi lastniki niso bili pismeni. Tako je podpisano tudi zasebno pismo, ki ga je Marija Urbančič leta 1838 poslala iz Vidma bratu Johannu v Kobarid. Pismo je nekdo napisal in jo podpisal, ona pa

¹ V oklepajih so nemška oziroma italijanska imena (tudi arhaična) za kraje, vendar le za tiste, ki so tudi na dokumentih zapisana v tujem jeziku.

Gosp. Vincenc Berdnik je napravil
 1 jarek iz previdnosti na graščinški
 zemlji skaterim od dela škoda graščinški
 travnikom, on se zavede da bude prerplešni
 napravil jarek za njegovim travnikom
 da se bude voda odprehala v drugo
 smer in da se ne bude nikolav
 več potstopil na graščinški zemlji
 kakšne boole jarek prek dovoljenja
 napraviti. Tisti jarek se zaresem
 napraviti kakor hitro se bude
 umišlo.

Slov. Bistriec 11/7 1926

pricu
 H. Serec

Berdnik Vincenc

je zraven naredila križec. Kljub očitni nepismenosti članov družine Urbančič se je ohranilo veliko število listin. Morda je bila vzrok za to prav nepismenost. Uradne listine so jim bile zagotovilo pri urejanju pravnih in lastniških zadev, čeprav jih niso znali prebrati.

Skozi dokumente v tem hišnem arhivu spoznamo družino Urbančič in njihovo življenje v širšem okolju, kljub temu, da gre v glavnem za pravne listine. Iz zapuščinskih in poročnih pogodb je moč razbrati strukturo družine, izpiski iz katastra in popisi oziroma opisi premoženja, navedeni v dednih pogodbah, nam govorijo o njihovem premoženju. Iz teh dokumentov, iz potrdil o plačilu deleža dediščine in odlokov o skrbništvu lahko razberemo tudi odnose med družinskimi člani. O njihovi vpetosti v širšo vaško skupnost govorijo dokumenti, ki določajo odnose s sosedi (uporaba zemljišč in podobno). V primeru poglobljene raziskave je treba upoštevati, da je to le eden od možnih virov podatkov. Za opis načina življenja Urbančičevih in njihovih potomcev, za raziskavo medsebojnih odnosov v družini in podobno bi bilo treba pregledati in raziskati druge vire in jih kritično ovrednotiti. Je pa lahko ta arhiv osnova, na katero bi se raziskovalec oprl, ali dopolnilo oziroma pojasnilo podatkov, pridobljenih iz drugih virov. To velja za vse hišne arhive.

259

Glede na to, da so vsi dokumenti originali, jih lahko »uporabljamo« kot predmete, ki pričajo o življenju določene skupine ljudi na določenem kraju v določenem času, lahko pa kot dopolnilo k prikazom socialne kulture in gospodarstva.

Viktor Adelstein, Slovenska Bistrica

V arhivu so dokumenti v zvezi z gozdovi grofa Ferdinanda Attemsa iz Slovenske Bistrice. Muzeju jih je leta 1965 podaril gozdarski tehnik Viktor Adelstein, ki je bil zaposlen v Gozdnem obratu v Slovenski Bistrici. Po njem je arhiv dobil ime. Gre za šest fondov, v katerih se nahaja 95 pravnih listin in uradnih pisem. Dokumentov zasebnega značaja ni. Dokumenti so bili zapisani v Slovenski Bistrici (Windische Feistritz), Mariboru (Marburg), Gradcu (Gratz, Graz), Tinjah (Tainach), Alznu, Podčetrtku, Gornjem Logu, Ljubljani, Brežicah, Kozjem, Rogatcu, Sevnici, Ritoznoju in Lonču (Deutschlandsberg). Najstarejša je listina iz leta 1781, ki je tudi edina iz 18. stoletja, najmlajša iz leta 1939. Večina listin je iz začetka 20. stoletja, le petnajst jih je iz 19. stoletja.

Listine v tem arhivu so raznolike: sodni zapisniki o tožbi med grofom Attemsom in družbo Južna železnica; popis in opis grofovih posesti v Slovenski Bistrici in Pragerskem (Ziegelstadt); cenitve in popisi gozdnih površin; dokumenti o dodelitvi zemlje v obdelavo; licitacijski dokumenti; dokumenti v zvezi z urejanjem mej; dokumenti v zvezi z različnimi spori (predvsem sosedskimi); nasveti o skrbi za gozd; načrti in plani postavitve žag, drče, parne žage in hiše; gozdna kronika; katastrske mape; sklepi in odloki sodišča o prepisih, vpisih in odpisih parcel grofa Attemsa v zemljiških knjigah in še nekaj drugih posameznih dokumentov, na primer pesem o čebelah in čebelarjih, ki je v ta arhiv verjetno zašla slučajno (vendar že pri lastnikih, ne v muzeju). Listine so v okviru fondov glede na sistematiko razvrščene

pod gesla: pravo, zemljiška razdelitev, gospodarstvo, gozdarstvo, družbeno razlikovanje, žagarstvo, izviri znanja, stavbarstvo, sosodstvo in besedna umetnost².

Ta hišni arhiv nam govori drugo zgodbo. V prvi vrsti gre za arhiv samih uradnih dokumentov. Vezani so na gozdove grofa Attemsa in upravljanje z njimi, kar nas pripelje do drugega vidika »drugačnosti« – gre za dokumente, ki se navezujejo na plemiško lastnino. Plemič, v tem primeru grof Attems, je oddajal zemljo v najem kmetom in z njimi imel tudi druge stike, zato nam ta hišni arhiv kaže tudi odnose med dvema družbenima skupinama. Ti odnosi se najbolj kažejo v različnih sporih, o katerih obstajajo sodni zapisniki. Grof Attems pa je prihajal v spore tudi z družbo Južna železnica, saj je bila čez velik del njegove posesti speljana železniška proga.

260

Tako kot iz listin prej opisanega fonda lahko razberemo premoženje družine Urbančič, lahko iz tega razberemo premoženje grofa Attemsa, seveda tisto, ki je razvidno iz katastra. Zanimivo je opazovati skrb za to lastnino. V zvezi s skrbjo za gozd je ohranjena korespondenca z ljudmi, ki so svetovali z navajanjem primerov skrbi za gozd v Severni Ameriki. O napredku govorijo načrti za žage in parne žage, hiše, drče in podobno. Skozi te dokumente spoznamo drug, v mnogočem tudi naprednejši način gospodarstva, ki je bil prisoten na naših tleh v prvi polovici 20. stoletja.

Mimi Sark, Ljubljana

Eden zanimivejših fondov, ki časovno zajema skoraj vse 20. stoletje – najstarejši dokument je iz leta 1911, najmlajši iz 1971 – je arhiv modistke Mimi Sark. Razdeljen je na večje število fondov³, 38, toliko je tudi posameznih enot v arhivu. Arhiv je za muzej skupaj s predmeti, v glavnem gre za klobuke, ki sta jih prodali lastnični hčeri, pridobila Tanja Tomažič. V njem se nahajajo: karta z vzorci blaga, različni uradni dokumenti, vezani na opravljanje obrti, delavske knjižice, časopisi, listine v zvezi z delovanjem Obrtne zbornice v Ljubljani, knjiga izdatkov, knjižica z naslovi in zasebna pisma Mimi Sark, pisma s korespondenco o strokovnih problemih pri opravljanju obrti, različni propagandni material s področja mode, modistovstva in strojev, ki se uporabljajo v tej obrti ... Po sistematiki so enote razvrščene pod: obrt, modistovstvo, šiviljstvo, klobučarstvo, krojaštvo, trgovina, gospodarske razmere, politično življenje, medkrajevni in interetnični odnosi, pravo in izobraževanje. Zapisane so bile v Ljubljani, Parizu, Gradcu in na Dunaju.

Skozi ta hišni arhiv spoznamo Mimi Sark, rojeno kot Marijo Jevnikar. Bila je modistka, samostojna podjetnica, ki je imela stike z modisti v širšem evropskem prostoru, predvsem v Parizu in na Dunaju. Skozi dokumente lahko spremljamo njeno profesionalno pot od vajenke do samostojne podjetnice, vse do upokojitve leta 1971 (o tem priča dopis z odjavo obrti zaradi upokojitve). Preko propagandnega materiala in pisem izvemo, kje je dobivala ideje in koliko je pri

² Na to geslo se nanaša pesem, ki, kot že omenjeno, ni v očitni povezavi z drugimi dokumenti.

³ Glej uvodno poglavje.

delu sledila modnim trendom, s čimer je na nek način soustvarjala oblačilni vitez ljubljanskih meščanov in tudi tujcev, o čemer pričajo naslovi strank iz Italije in Avstrije. Iz uradnih dokumentov v zvezi z obrtjo spoznamo njeno obrt in širšo organiziranost obrtnikov v Ljubljani. Ti dokumenti so: matični list za rokodelsko obrt (modistovstvo), delavska knjiga modistke in delavska knjiga šivilje vajenke in šivilje, obvestilo o višini članarine v obrtni zbornici, statut Mestne obrtniške zbornice v Ljubljani, zavarovalna polica za delavnico in stanovanje, obrtni list, potrdilo o prijavljenem obratu, prijava modistovske obrti, potrdilo o izvrševanju obrti Trgovske in obrtniške zbornice v Ljubljani, obvestila in potrdila v zvezi s prenosom obrti na drugo lokacijo in različni članki v časopisih in objave v uradnem listu, ki se nanašajo na izvajanje obrtne dejavnosti. V težavah se je obračala na kolege v Avstriji in Franciji, ki so ji svetovali, kako obdelovati posamezne materiale, kako pripravljati kemična sredstva, ki se pri tem uporabljajo, in podobno. Mimi Sark spoznamo kot emancipirano, razgledano in svetovljansko samostojno podjetnico. Omenjeni arhiv nam ob ohranjenih pokrivalih in nekaterih drugih predmetih (tabli z imenom trgovine, v pokrivala všitih znakih njene delavnice) omogoča njeno delo prenesti v novo realnost.

Zaključek

Že iz zgornjih treh podrobneje opisanih primerov je razvidno, kakšno širino informacij nam nudi Hišni arhiv kot celota in kakšno nam nudijo posamezni arhivi. Hišni arhiv družine Urbančič je primer klasičnega hišnega arhiva, v katerem prevladuje listine, po sistematiki razvrščene pod pravo, gospodarstvo in družinsko sorodstvene zveze. Po Viktorju Adelsteinu imenovan hišni arhiv je primer arhiva, ki se navezuje na upravljanje dela plemiške posesti; listine so v največjem številu razvrščene pod pravo, gospodarstvo (gozdarstvo) in družbeno razlikovanje. Hišni arhiv Mimi Sark je arhiv obrtnice, zato je razumljivo, da je največje število listin razvrščenih pod pravo, obrt in trgovino. Pravo se pojavlja v vseh treh primerih, kar ni presenetljivo, saj uradne dokumente shranjujemo vsi. Ostala področja so vezana na ožji način življenja oziroma dejavnost lastnikov.

Pri pravnih listinah je zanimivo opazovati tudi način zapisa in pravniskega jezika skozi čas. V prvem arhivu so listine iz 18. in 19. stoletja, v drugem iz 19. in prve polovice 20. stoletja, v tretjem pa samo iz 20. stoletja. Ob pregledu ugotovimo, da se je pravniski jezik skozi čas le malo spremenil.

Za vse primere lahko ugotovimo, da iz pravnih listin izvemo mnogo več kot le »statistične« podatke, uradni dokumenti so pogosto razvrščeni tudi na različna podpodročja družbene kulture.

Iz posameznega arhiva ali s primerjavo več arhivov lahko razbiramo tudi širše družbeno dogajanje. V tem so nam pogosto najbolj v pomoč različni listki, propagandni material, potrdila in vse papirnato gradivo, povezano z društvi in družabnim dogajanjem. Zaradi množice informacij, ki nam jih nudijo hišni arhivi, niso pomembni le tisti, ki se navezujejo na konkretne predmete v muzeju, ampak

tudi vsi ostali. So pomemben del kulturne dediščine in nam dopolnjujejo znanje o načinu življenja v preteklosti in pojasnjujejo mnoge pojave v sedanjosti.

Na terenu je še množica hišnih arhivov. Ljudje se danes bolj zavedajo vrednosti družinske dediščine, zato jih hranijo doma, čeprav so jih mnogi pripravljene posoditi za kopiranje. Tak arhiv v muzeju sicer nima vrednosti originalnega, vendar ohrani vso širino informacij, ki jih lahko iz njega razberemo. O pregledu arhivov na terenu, za začetek morda »klasičnih« hišnih arhivov, in izdelavi kopij bi morda kazalo razmišljati tudi v okviru matičnosti, ki jo opravlja Slovenski etnografski muzej.

LITERATURA

262

- SIMIKIČ, Alenka (1983): Dokumentacijski oddelek. *Slovenski etnograf*, 32, str. 168–183.
- SOSIČ, Barbara (2001): Družinska fotografija kot eden od virov pri etnoloških raziskavah. *Etnolog*, 11, str. 197–221.
-

BESEDA O AVTORICI

Anja Serec Hodžar, univerzitetna diplomirana etnologinja in kulturna antropologinja, zaposlena v Slovenskem etnografskem muzeju in na Glasbeno-narodopisnem inštitutu ZRC SAZU. Leta 2001 je diplomirala z delom *Vaški grbi v Prlekiji*. V okviru podiplomskega študija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani se posveča vprašanju trženja kulturne dediščine, sicer jo zanimajo tudi vidiki izrabe arhivskega gradiva, etnološka muzeologija in življenje Slovencev v Italiji in Avstriji. Sodeluje pri pripravi registra premične kulturne dediščine. Kot mentorica je sodelovala na več etnoloških raziskovalnih in mladinskih delavnicah.

ABOUT THE AUTHOR

Anja Serec Hodžar is a university graduate ethnologist and cultural anthropologist, employed at the Slovene Ethnographic Museum and at the Institute of Ethnomusicology SRC SASA. She took her degree in 2001 with a dissertation entitled *Village Coats of Arms in Prlekija*. As part of her postgraduate studies at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the Faculty of Arts in Ljubljana she focuses on the issue of cultural heritage marketing, and her further research interests are the utilisation of archive material, ethnological museology, and the life of the Slovene minorities in Italy and Austria. She is also engaged in the preparation of the register of the movable cultural heritage and has acted as a mentor in several ethnological research and youth workshops.